

نکاتی درباره خواندن با نوزادان و کتاب برای کودکان زیر دو سال*

زیر نظر مریم احمدی

بچه‌های بزرگتر از دو سال پی برده‌اند و می‌بینیم که این کودکان، کتاب‌های مخصوص به خود دارند و کتاب برای آن‌ها کاری می‌کند که هیچ بازیچه و سرگرمی دیگری به تنهایی قادر به انجام آن نیست. پس طبیعی است که این پرسش به ذهن راه یابد که محدودکننده سن استفاده از کتاب چیست و چه عواملی می‌گوید که فقط باید برای بچه‌های بزرگتر کتاب تهیه کرد و یا کوچک‌ترها اصلاً نباید کتاب مخصوص به خود داشته باشند؟

به راستی، چه چیز ملاک تهیه کتاب برای کودکان است و چه چیز آن را محدود می‌کند؟

البته، واضح است که عکس‌العمل‌های مشخص و قابل ارزیابی کودکان، به پیام‌ها و محتویات کتاب، یکی از ملاک‌هایی است که سبب می‌شود بزرگ‌ترها و مربیان، از اثر کتاب بر کودکان آگاه شوند و همین آگاهی، تولید هر چه بیشتر کتاب را برای بچه‌های بالاتر از دو سال، به دنبال می‌آورد. طبیعی است که این عکس‌العمل‌ها نیز خود ناشی از میزان درک و تحلیلی است که از موضوع کتاب‌ها در ذهن مخاطبان آن صورت می‌گیرد. به عبارتی، به میزان رشد ذهنی بچه‌ها در هر مرحله از زندگی بستگی دارد و بدیهی است که نویسندگان و پدیدآورندگان کتاب نیز در تهیه کتاب برای کودکان، به این موضوع توجه دارند. پس آن گروه از کودکان که در شرایط سنی مناسب برای درک و تحلیل موضوع کتاب قرار دارند و نسبت به آن واکنش نشان می‌دهند، جزو خوانندگان کتاب

وقتی از کتاب برای بچه‌های خیلی کوچک و یا به طور کلی، کتاب از بدو تولد تا حدود دو سالگی، سخن به میان می‌آید، عرصه‌ای ناشناخته و مبهم و در عین حال جالب و پراسمیت، پیش روی مان گشوده می‌شود. حوزه‌ای که از روشنائی‌ها و ضرورت‌ها آغاز می‌شود و به دنیایی پر از ابهام و ناشناختگی می‌رسد.

زمانی که از کتاب برای بچه‌هایی صحبت می‌کنیم که در رده بالای این گروه سنی قرار دارند، با پدیده کتاب و رابطه آن با زندگی کودکان، به طور کلی و عمومی رو به رو می‌شویم. این بخش کار، مقوله‌ای مشخص و روشن و تا حد زیادی شناخته شده است. با وجود این، هنگامی که به کتاب از بدو تولد فکر می‌کنیم و نوزاد تازه به دنیا آمده تا شیرخوار و نوپا را نیز جزو مخاطبان قرار می‌دهیم، ابهام‌ها و ناشناختگی‌ها خود را می‌نمایند. پرسش‌های بسیار مطرح می‌شود و راهی پر پیچ و خم و تا حدی طولانی، پیش روی مان گشوده می‌شود. معجونی از آگاهی و ذوق و علاقه به کتاب و اطلاعات فنی از دنیای کتاب و کتابخوانی، هم‌چنین آگاهی از دنیای کودک تازه به دنیا آمده و خردسال و بسیاری از توانایی‌های دیگر باید دست به دست هم دهند تا ما آماده گام نهادن به این سرزمین ناشناخته شویم.

علت این‌که در باره کتاب، از ابتدای زندگی صحبت می‌کنیم، دلیلش در خود موضوع کتاب و کتابخوانی و اهمیت آن برای کودکان نهفته است.

امروزه دیگر همه به لزوم تهیه کتاب برای

* تهیه شده در مؤسسه مادران امروز

محسوب می‌شوند.

حال ببینیم برای استفاده از کتاب، چه عواملی محدودیت ایجاد می‌کنند؟

تا مدت‌ها مردم گمان می‌کردند که سن استفاده از کتاب، بعد از زمانی است که مهارت خواندن و نوشتن کسب شده باشد؛ یعنی سواد را مقدمه لازم برای استفاده از کتاب می‌دانستند. با وجود این، امروزه این باور، به گونه‌ای کنار گذاشته شده است. کتاب‌های فراوانی که برای بچه‌های زیر دبستان چاپ می‌شود، شاهد این مدعاست. زیرا این کتاب‌ها با همه تفاوت‌هایی که از نظر ظاهر و کیفیت با هم دارند، همگی در یک چیز مشترکند؛ به این معنا که همه آن‌ها برای کودکانی تهیه شده است که سواد خواندن و نوشتن ندارند و همه جا تأکید بر ارایه تصویری آن‌هاست.

آیا به راستی بچه‌ها می‌توانند با این‌گونه کتاب‌ها ارتباط بگیرند و پیام‌های تصویری آن‌ها را درک و معنا کنند؟ بدون شک، همان‌طور که گفتیم اگر ملاک، عکس‌العمل بچه‌ها نسبت به این کتاب‌ها باشد که این امر خود ناشی از تناسب کتاب با چگونگی رشد ذهنی آن‌هاست، پاسخ به پرسش بالا مثبت خواهد بود. در واقع، بچه‌ها بسیار زودتر از سنی که به آن‌ها سواد می‌آموزند، قادرند پیام‌های تصویری را بگیرند و تحلیل کنند، کافی است قوای ذهنی آن‌ها برای این کار پرورش یابد و انگیزه‌های لازم برای ارتباط آن‌ها با کتاب فراهم شود. هر چه محرک‌های محیطی برای کتابخوانی غنی‌تر گردد، بچه‌ها به کتاب رغبت بیشتری نشان خواهند داد و هر چه کتاب با ویژگی‌های سنی کودکان و نیازهای آن‌ها تناسب بیشتری داشته باشد، مخاطبان خود را بهتر جذب می‌کند و سودمندتر خواهد بود.

به این ترتیب، بهتر است تا آن‌جا که ممکن است به جای محدود کردن سن کتابخوانی، تلاش کنیم به کتاب‌ها و وسایلی دست یابیم که محیط

کتابخوانی را غنی کنند. استعداد‌های کودکان را برای ارتباط با کتاب پرورش دهند و به آن‌ها یاری دهند تا موفق به کشف و درک علایم و محرک‌هایی شوند که در کتابخوانی آن‌ها نقش عمده دارد. البته، توجه به یک نکته در این‌جا اهمیت دارد و آن، این که بچه‌ها از همان بدو تولد، آمادگی‌های لازم را برای تجزیه و تحلیل پیام‌هایی که از طریق حواس به مغز می‌رسد، ندارند و شاید به همین دلیل است که برای بچه‌هایی که به ویژه در سال نخست زندگی به سر می‌برند، کتابی تولید نشده است. بی‌شک، این تحلیل‌ها و معنا بخشیدن‌ها در ذهن کودکان، ناگهانی و به یکباره اتفاق نمی‌افتد. این توانایی، چه از نظر زمانی و چه از نظر کیفی، به تدریج فراهم می‌شود و پایه‌های آن، منوط به پرورش مناسب حواس، در محیطی غنی از نظر محرک‌های حسی و حرکتی، در سال‌های اول زندگی است.

در ضمن، اگر پیام یا محتوای کتاب را با میزان رشد ذهنی بچه‌های کوچک‌تر که در مرحله رشد حسی حرکتی هستند، هماهنگ کنیم و از آن‌ها انتظار همان درک و تحلیلی را نداشته باشیم که ذهن بچه‌های بزرگ‌تر قادر به آن است، آیا باز هم نمی‌توان برای این گروه سنی کتاب تهیه کرد؟

بدون تردید، قصد ما این نیست که به کتاب، چنان جایگاهی بدهیم که حق سایر وسایل و موقعیت‌های لازم برای پرورش فرزندان‌مان را غصب کند، بلکه تنها می‌خواهیم با استفاده از تداعی‌های سودمند و با همراه کردن شکل و ظاهر کتاب، با روابط عاطفی مورد نیاز کودک و نیز با پرورش حواس او برای گیرندگی بهتر در مراحل بعدی زندگی، امکاناتی فراهم کنیم تا کودکان را از همان آغاز زندگی با کتاب مأنوس و پایه‌های کتابخوانی آن‌ها را در آینده محکم‌تر کند. در این صورت، کتاب می‌تواند نقش یکی از عوامل محیطی برای رشد بهتر حواس و عواطف و ادراک را به عهده داشته باشد.

تا مدت‌ها مردم گمان می‌کردند که سن استفاده از کتاب، بعد از زمانی است که مهارت خواندن و نوشتن کسب شده باشد؛ یعنی سواد را مقدمه لازم برای استفاده از کتاب می‌دانستند.

نمی‌شود.

پس محدود کردن نام این طرح، به «خواندن با نوزادان»، چه بسا ممکن بود فعالیت‌های ما را نیز محدود به همان دوره نوزادی بکند، در حالی که هدف‌های طرح، فراتر از این‌ها می‌رود و از نوزاد تازه به دنیا آمده تا بچه‌های حدود دو ساله را مورد نظر قرار می‌دهد. هم‌چنین، کتاب را در واقع سمبل و نشانه‌ای دیدیم برای همه فعالیت‌های فرهنگی ممکن برای این گروه سنی؛ زیرا تهیه کتاب برای این سنین، نیازمند زمینه‌های مساعدی است که پرداختن به آن‌ها به طور دقیق‌تر، مباحث فرهنگی دیگری را مطرح می‌کند و همین گسترش طولی و عرضی طرح، لزوم تغییر نام آن را نشان می‌دهد و شاید «فعالیت‌های فرهنگی برای کودکان زیر دو سال»، عنوان مناسب‌تری برای آن باشد.

فکر تدارک کتاب برای کودکان از آغاز تولد، به تدریج رشد کرد و با کمک گرفتن از عده‌ای از متخصصان و علاقه‌مندان به کتاب‌های کودک، وارد مراحل جدی‌تری شد. تعدادی کتاب و وسیله دست‌ساخت نیز برای کودکان و مادران تهیه و ضمیمه طرح شد.

این طرح در تابستان سال ۱۳۷۳، به عنوان یک تجربه از ایران، به مناسبت سال جهانی خواندن با خانواده، به همت شورای کتاب کودک، در حسینیه ارشاد ارایه شد. پس از آن، به دعوت پاره‌ای از مراکز آموزشی، فرهنگی، دانشگاهی، مهدکودک‌ها و جمع‌های علاقه‌مند به کتاب‌های کودکان، به صورت سخنرانی و نمایشگاه و بحث و گفت‌وگو، پی گرفته شد. هم‌چنین، از چندین نمایشگاه عمومی و برنامه تلویزیونی سر در آورد و در بعضی نشریه‌ها نیز چاپ شد.

بدیهی است که کتاب، نه تنها برای این گروه از بچه‌ها، بلکه در هیچ یک از مقاطع زندگی انسان نمی‌تواند نقش همه چیز را بر عهده داشته باشد، بلکه آرزو می‌کنیم و انتظار داریم کتاب، جایگاه خود را در کنار سایر عناصر لازم برای پرورش جسمی و روانی انسان حفظ کند و حضوری زنده و فعال در همه مراحل زندگی داشته باشد.

طرح خواندن با نوزادان

با توجه به آن‌چه گذشت و به منظور بررسی و شناخت ابزار و روش‌هایی که زمینه آشنایی کودکان را با کتاب از آغاز تولد فراهم می‌سازند، در سال ۱۳۷۲، طرحی به نام «خواندن با نوزادان» شکل گرفت.

این طرح، کتاب و کتابخوانی را برای کودکان، از بدو تولد مطرح می‌کند و یکی از هدف‌های آن، کمک به مادران و سایر اعضای خانواده و اجتماع است برای جدی گرفتن نوزادان و انجام کارهای فرهنگی، از همان سنین نوزادی و شیرخواری. هم‌چنین، به تقویت حواس و رشد بدنی و حرکتی این گروه سنی، در جریان کتابخوانی اهمیت می‌دهد و کتاب و کتابخوانی برای بچه‌ها را از هنگام تولد، به عنوان یکی از وسایلی می‌شناسد که به کمک آن می‌توان بین نوزاد و بزرگ‌ترها رابطه‌ای عاطفی، لطیف و عمیق ایجاد کرد؛ همان رابطه‌ای که از نخستین روزهای تولد، مایه حیات و زندگی انسانی کودک می‌شود.

ما خیلی زود متوجه شدیم که کتابخوانی با نوزادان، فقط آغازی است بر کتابخوانی و تهیه کتاب برای مراحل بعدی زندگی، یعنی دوره شیرخواری و نوپایی و حتی برای بچه‌های کمی بزرگ‌تر که معمولاً در بازار کتاب، به آن‌ها توجهی

یافته‌های طرح، برای کودکانی است که به نوعی قادر به استفاده از همه حواس و امکانات بدنی نیستند. چگونگی این اقدام و شناخت ابزار و روش‌های آن، به برنامه‌ریزی‌های دقیق‌تری نیاز دارد که بخشی از آن هم اکنون در شورای کتاب کودک، در حال انجام است.

اهمیت کتاب در زندگی کودکان

اگر از ما بپرسند «آیا اصلاً کودکان باید کتاب بخوانند؟»، چه پاسخی می‌دهیم؟

ممکن است همه ما به این نتیجه رسیده باشیم که کتاب خواندن برای بچه‌ها لازم است، اما بد نیست در این عصر پُر غوغای رسانه‌های تصویری و بازی‌های کامپیوتری، باز هم مروری به این نتیجه‌گیری کوتاه بکنیم و ببینیم آیا به راستی کودکان باید کتاب بخوانند و اگر آری، ببینیم که کتاب در زندگی آن‌ها چه نقشی دارد.

بی‌شک، هیچ مریی یا مادر و پدری نمی‌خواهد فرزندش یا به عبارتی نسل آینده، یک بعدی و بیگانه با دستاوردهای عصر تکنولوژی و ناهماهنگ با حرکت شتابان زندگی، کتاب به دست، به گوشه‌ای بخزد و جسم و جان خود را از پرورش همه جانبه و تأثیر و تأثرهای زندگی اجتماعی، به اصطلاح مصون نگه دارد.

تردیدی نیست که وقتی صحبت از کتابخوانی می‌شود، منظور این نیست که کودکان فقط کتاب بخوانند و از امکانات دیگر برای دستیابی به یافته‌های دنیای علم و فن بی‌بهره باشند.

نکته اصلی این جاست که در این هنگامه زندگی نوین، آیا باز هم لازم است به جایگاه کتاب در زندگی بیندیشیم، یا می‌توان در برابر آنچه به نام بازی و سرگرمی و تفریح و کسب تجربه و آگاهی توسط صفحه‌های کوچک نورانی برای‌مان تدارک می‌شود، سر تسلیم فرود آوریم و آن را برای بالندگی نسل آینده کافی بدانیم و نقش تلاش ذهنی و جسمی را برای کسب همه آن‌ها نادیده بگیریم؟

در ادامه کار این طرح، به جنبه‌های عملی و ترویج آن در بین خانواده‌ها اهمیت بیشتری داده شد. همچنین، تقویت بنیه نظری و محکم کردن پایه‌ها و زیربنای علمی آن، از وظایف عمده و دایمی طرح به حساب آمد.

این طرح، در حرکت خود به سوی کشف و شناخت ابزار و روش‌های کتابخوانی و سایر فعالیت‌های فرهنگی برای کودکان از بدو تولد، بیش از پیش، نیاز به تقویت و پشتیبانی نظری صاحب‌نظران و متخصصان را حس کرد. به همین منظور، با کمک شورای کتاب کودک، در تیرماه سال ۱۳۷۴، کارگاهی متشکل از بیست نفر از متخصصان ادبیات، هنر و روان‌شناسی کودک تشکیل شد تا کنترل، هدایت و برنامه‌ریزی آینده آن را به عهده داشته باشند. پس از آن، ارپیه عملی کار در مؤسسه مادران امروز و با گروه‌های مختلف مادران ادامه یافت و بخشی از کتاب‌های مورد نیاز شیرخواران نیز در مؤسسه تولید شد.

همان‌طور که اشاره شد، حوزه‌ای کم و بیش ناشناخته پیش رو داریم که حرکت در آن مستلزم حوصله، دقت، پژوهش، کار و تجربه داریم است. این طرح، درست مثل یک موجود زنده، در حال رشد و تحول است. بنابراین، موضوعاتی که در هر مقطع زمانی درباره‌اش صحبت می‌کنیم، حاصل یافته‌های ما تا آن زمان است. کار در ابعاد مختلف آن، نه تنها تمام نشده، بلکه هنوز راهی طولانی در پیش دارد. اما آن‌چه می‌توان با اطمینان و جرأت بیان کرد، این است که یافته‌ها و پیشنهادهای موجود، نه تنها هرگز و هیچ‌جا به زندگی و رشد طبیعی بچه‌ها لطمه نمی‌زند، بلکه در پربارتر کردن زندگی کودکان و کمک به رشد بهتر و همه جانبه‌تر آن‌ها از بدو تولد، نقش مهم و غیرقابل تردیدی دارد. نکته‌ای که ذکر آن در این جا لازم به نظر می‌رسد، این است که یکی از برنامه‌هایی که این طرح مسوردنظر قرار داده است، چگونگی تطبیق

آیا باید بگذاریم فرزندانمان منفعل و پذیرنده محض باشند؛ آن چنان که بسیاری از این برنامه‌های ویدیویی و بازی‌های به اصطلاح کامپیوتری می‌خواهند؟ یا می‌کوشیم فرصت‌هایی برای کودکان فراهم آوریم تا با نیروهای ذهنی و تلاش‌های شخصی خود، در تجربه‌های دیگران سهیم شوند، زندگی جمعی را بشناسند، هم‌نوع را درک کنند، عواطف و احساسات خود را بیروارند و اندیشه خود را برای درک کل هستی و ارزش‌های موجود در آن آماده سازند و سرانجام، فارغ از هیجان‌های کاذب، با پرواز ذهن‌شان به دنیای تخیل، این سرچشمه پیشرفت‌های بشری را از آن خود کنند.

بدون این که بخواهیم وارد بحث‌های مفصل‌تر در این باره شویم، به همین اکتفا می‌کنیم که اگر کتاب جایگاه خود را در کنار سایر وسایل ارتباطی دیداری و شنیداری حفظ کند، چنان فرصت‌های نابی برای رشد و بالندگی ذهنی و عاطفی انسان فراهم می‌آورد که از هیچ یک از این برنامه‌های تصویری، نمی‌توان انتظار به وجود آوردن آن را داشت. به تعبیری کتاب، کودک را از تماشاجی محض بودن و پذیرش هر آنچه در برابر او تصویر می‌شود، به انسانی فعال تبدیل می‌کند که با تمام قوای ذهنی و فکری و با یاری گرفتن از تخیل خود، در دنیایی که کتاب پیش رویش می‌گشاید، شریک می‌شود و پس از سیر در این عالم جدید، با کوله‌باری از دانش و تجربه‌های نو و ذهنی آماده کشف‌های تازه، به زندگی خویش باز می‌گردد. همه این‌ها هنگامی است که کودک خود با کتاب ارتباط برقرار می‌کند، اما آن‌گاه که به دلیل شرایط سنی و محدودیت‌های آن در ابتدای زندگی، همواره واسطه‌ای عاطفی و انسانی بین کودک و کتاب قرار می‌گیرد، کتابخوانی تفاوت عمده‌ای با کتابخوانی‌های معمول می‌یابد و همین امر، سبب پیدایش ویژگی‌های ارزش‌آفرین دیگر در این زمینه

می‌شود.

کودک شیرخوار، هنگام استفاده از کتاب، با دیگران است؛ به ویژه با مادر. مادر او را در آغوش می‌گیرد و کتاب را برایش به آرامی ورق می‌زند، یا او را به تماشای کتاب‌هایش می‌برد. مادر به چشم فرزند و به حرکات و حالات او توجه دارد و هر گاه حس کند فرزندش نیاز دارد، کتاب را برایش ورق می‌زند و یا لحن خود را عوض می‌کند و یا کتابخوانی را با توجه به حالت‌ها و واکنش‌های فرزندش، جهت و پایان می‌دهد. مادر یا بزرگتری که کودک شیرخوار را در موقعیت کتابخوانی قرار می‌دهد، باید متوجه همه حالت‌های او باشد. پس باید با تمام وجود، همراه او باشد. به این ترتیب، فرصت‌هایی دست می‌دهد که کودک در آغوش مادر یا در کنار اعضای خانواده، روابط صمیمانه‌تر و عاطفی‌تر و در عین حال هدف‌مندتری را تجربه کند. پس کتاب ابزاری می‌شود برای ارتباط کودک با دیگران و استحکام روابط عاطفی و اجتماعی او در آینده. یک برنامه همه جانبه برای کتابخوانی با کودکان شیرخوار، می‌تواند آن‌ها را از وجوه گوناگون ارضا کند.

البته، در کتابخوانی با گروه‌های سنی زیر دو سال، باید حوصله داشته باشیم و منتظر اثر فوری کتاب‌ها بر کودک نباشیم. این فعالیت‌ها به تدریج و به آرامی، اثر خود را نشان خواهد داد.

مراحل کتابخوانی

همان‌طور که قبلاً گفتیم، در نظر گرفتن چگونگی رشد حواس و شرایط مناسب برای برانگیختن و پرورش آن‌ها از هنگام تولد، همچنین توجه به رشد قوای حرکتی و محدودیت‌ها و کاستی‌های آن، می‌تواند راهنمای تهیه و ارایه کتاب برای کودکان زیر دو سال باشد.

برای سهولت کار آشنایی با کتاب از هنگام تولد، مراحل در نظر گرفته شده است و برای هر مرحله نیز تعدادی کتاب و وسیله مناسب آن

کتاب، کودک را از تماشاجی محض بودن و پذیرش هر آنچه در برابر او تصویر می‌شود، به انسانی فعال تبدیل می‌کند که با تمام قوای ذهنی و فکری و با یاری گرفتن از تخیل خود، در دنیایی که کتاب پیش رویش می‌گشاید، شریک می‌شود.

شیرخواران برای کتابخوانی و روش‌های آن، آموزش ببینند.

اولین گام عملی در کتابخوانی نوزادان، همان‌طور که گفتیم، استفاده به جا و درست از وسایل خانگی است؛ وسایل معمولی مانند ملافه، پرده، لباس، حوله و غیره، به شرط این که رنگ‌هایی شاد و زنده داشته باشند، برای شروع مناسب هستند این‌گونه وسایل را می‌توانیم در اطراف نوزاد بیاویزیم و مرتب عوض کنیم یا آن‌ها را به شکل کتاب درآوریم و ورق بزنیم. اگر این وسایل دارای رنگ‌هایی نباشد که بتوان از آن برای این کار استفاده کرد، آن‌وقت باید دانست که محیط برای کتابخوانی نوزاد و کودک شیرخوار نامناسب است. در این حال، اگر امکانات پارچه‌ای ضعیف باشد، می‌توانیم از قوای رنگی نیز برای این منظور استفاده کنیم. یکی از نمونه‌های ابتکاری برای این مرحله، کتابی است که به آن، نام «کتاب‌گردان» داده‌ایم. توضیح بیشتر درباره این نمونه، در بخش انواع کتاب آمده است.

مدتی کوتاه پس از استفاده از پارچه‌های ساده رنگی و نیز هم‌زمان با آن، نوبت به پارچه‌هایی با طرح‌های بزرگ رنگی می‌رسد. اجتناب از طرح‌های ریز و شلوغ و درهم، در قدم‌های اول، به کودک شیرخوار فرصت تمرکز و دقت بیشتری می‌دهد. به تدریج پارچه‌هایی که طرح‌های آن، روی خطوط درشت پشت سر هم تکرار می‌شوند یا نگاه را به دنبال خود می‌کشانند، ابزار خوبی می‌شوند برای تهیه کتاب.

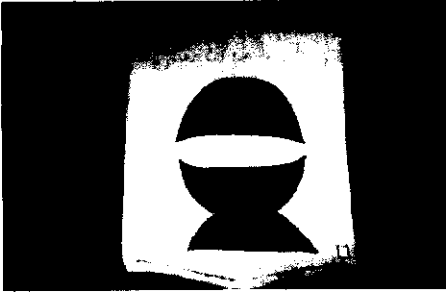
بد نیست به این نکته نیز اشاره شود که پارچه‌های مقاوم، نرم و قابل شست و شو با

مرحله پیشنهاد می‌شود.

البته، حداقل مشخصی بین این مراحل نیست و مجموعه آن‌ها دامنه زمانی کوتاه، از بدو تولد تا حدود یک سالگی را در بر می‌گیرد. از آن به بعد و تا دو سالگی، کتاب‌ها به شکل معمول و متداول خود نزدیک می‌شوند.

تعیین زمان مشخص برای هر مرحله و حداقل معین بین دو مرحله، کاری نادرست است. مهم این است که بچه‌ها از تولد تا یک سالگی، مراحل کتابخوانی را از ابتدا تا انتها طی کنند. سرعت رشد و تغییر در این سن، امکان هر نوع ایستادن و تأکید روی یک مرحله را سلب می‌کند. کتابخوانی در این برنامه، به طور خلاصه از مرحله استفاده از پارچه‌های رنگی و وسایل خانگی مناسب، شروع می‌شود و تا رایج کتاب‌های تصویری معمولی، ادامه می‌یابد. هنگامی که بچه‌ها بتوانند با کتاب‌های عادی گروه سنی پیش از دبستان ارتباط برقرار کنند، کار این طرح در زمینه کتابخوانی نیز به پایان می‌رسد.

نمونه‌هایی که برای هر مرحله پیشنهاد می‌شود، با توجه به اصول حاکم بر ساخت آن‌ها، تنوع و گسترش بیشتری نیز پیدا می‌کند. این نمونه‌ها با تأکید بر استفاده از امکانات بهتر و طراحی‌های قوی‌تر و مناسب‌تر، از نظر کیفی بهتر خواهد شد. اما باید دقت کنیم که جست و جوی کیفیت بهتر، سبب به تأخیر افتادن کار یا محدود شدن خانواده‌ها و تحمیل مخارج نامتعارف به آن‌ها نشود. راه‌حل این مسئله نیز در دستور کار آینده طرح گنجانده شده است. بهتر است در قدم‌های اول، خانواده‌ها برای تهیه وسایل مورد نیاز

در اولویت قرار می‌گیرند. برای نقش‌دار کردن این کتاب‌ها، همان‌طور که قبلاً اشاره شد، از وسایل موجود در خانه و در دسترس مادران استفاده شده است. اما چنانچه به جای استفاده از این طرح‌ها، امکان به کارگیری شکل‌هایی آشنا برای کودک شیرخوار وجود داشته باشد، کیفیت کار به مراتب افزایش می‌یابد. مثلاً استفاده از تصویر ساده صورت انسان و اشیای آشنای دیگر، با تجربه‌های اولین بچه‌ها هماهنگی بیشتری دارد.

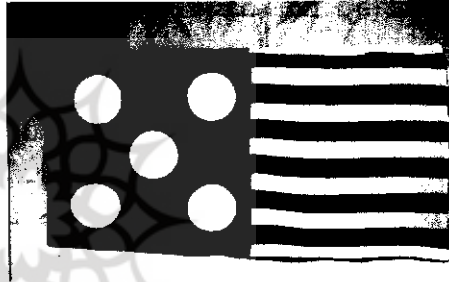

در گام‌های بعد، به تدریج شکل‌های کوچک در زمینه ساده، در جهت‌های گوناگون، وارد کتاب‌ها می‌شود. هدف از این کتاب‌ها، شناسایی و درک تصویرهای موجود در آن‌ها نیست، بلکه نوعی تمرین حرکت ماهیچه‌های چشم، در جهت‌های گوناگون و تحریک حس بینایی است. توجه به رنگ‌های شاد و متضاد یا سیاه و سفید، نباید ما را از آرایه طرح‌ها و نقش‌های هماهنگ غافل کند.

پس از آرایه این گونه کتاب‌ها و آشنا کردن چشم کودک شیرخوار با تصویر اشیا و عناصر

رنگ‌های ثابت و بی‌خطر، برای تهیه کتاب نوزادان و شیرخواران، در درجه اول قرار می‌گیرند. البته، از پلاستیک و مقواهای مخصوص نیز می‌توان استفاده کرد، اما پارچه به دلیل نرمی و نداشتن زاویه‌های تیز، بی‌خطرترین و راحت‌ترین وسیله است.

تحقیقاتی که در زمینه محرک‌های بینایی برای نوزادان شده است، نشان می‌دهد که تضاد سیاه و سفید، رنگ‌های براق و اشیای رنگی و متحرک، محرک‌های خوبی برای بینایی نوزاد هستند. با استفاده از این اصول نیز کتاب‌هایی تهیه کرده‌ایم.

ابتدا شکل مشخص و جزئیات آن برای نوزاد مطرح نیست. آنچه در اختیار نوزاد قرار می‌گیرد، بیشتر باید محرکی مناسب باشد تا شکلی با جزئیات فراوان، به تدریج و آرام‌آرام نوزاد و کودک شیرخوار را آماده تشخیص شکل‌های مشخص روی زمینه‌های ساده می‌کنیم. برای این مرحله نیز می‌توان از پارچه‌های ساده رنگی و افزودن طرح‌هایی که از پارچه‌های دیگر بریده می‌شود، استفاده کرد.

تحریک بصری، تمرین حرکت ماهیچه‌های چشم در جهت‌های گوناگون، کمک به کشف شکل‌هایی در بین طرح‌های نامشخص، از هدف‌های کتاب در این مرحله است.

در مرحله بعدی، طرح‌های بزرگ و مشخص و ساده را به کتاب‌های کودک شیرخوار وارد می‌کنیم. انتخاب رنگ‌های خالص و متضاد و شاد،

آشنا و آماده کردن او برای کشف شکل‌ها و خطوط معین، خط داستانی برای موضوع کتاب‌ها در نظر می‌گیریم.

داستان‌های بسیار ساده و کوتاه مناسب بچه‌های چندماهه، برای کتاب‌های این مرحله مفید است. گفتنی است که داستان برای این کودکان، با داستان برای کودکان بزرگتر، متفاوت است. در بخش مربوط به «انواع کتاب»، همچنین در جزوه «قصه‌گویی و قصه‌سازی»، درباره چگونگی و انواع کتاب‌های داستانی، توضیح داده شده است. برای تهیه این کتاب‌ها نیز استفاده از شکل‌های آشنا مقدم است.

در ضمن، از حدود سه چهار ماهگی به بعد، می‌توانیم از کتاب‌های معمولی و کتاب‌های تصویری مخصوص کودکان بزرگتر، نمایشگاه‌های کوچک خانگی درست کنیم و شیرخواران را به تماشای آن‌ها ببریم. این نمایشگاه‌ها بچه‌های کوچک را با شکل کتاب، به ویژه کتاب‌های معمولی آشنا می‌کند.

شیرخواران تا قبل از شش ماهگی، نسبت به کودکان نوپا، جنب و جوش کمتری دارند و نمی‌توانند با راه رفتن، محیط اطراف خود را تنوع بخشند. با وجود این، نیاز به تغییر و تنوع در آن‌ها وجود دارد و هر چیز تازه‌ای که در معرض شنوایی، بینایی و سایر حواس‌شان قرار گیرد، آن‌ها را به خود جلب می‌کند. این تنوع می‌تواند به صورت کتاب‌های مناسب، در اختیار آن‌ها قرار گیرد. در این صورت، گاه مدت درازی جلب آن می‌شوند.

رسم معمول این است که کتاب را در سنین بالای یک سال به کودک می‌دهند. در این سن، به دلیل توانایی‌های گوناگون حرکتی، مدت توجه بچه‌ها بسیار کوتاه شده است. در حالی که مدت سرگرم شدن بچه‌های زیر یک سال با کتاب، طولانی‌تر از بچه‌های نوپاست.

در کتابخوانی با بچه‌های چندماهه، باید خود

را آماده رویارویی با امکانات ویژه آن‌ها نکنیم؛ هر چند این امکانات، ممکن است از نوعی ناتوانی یا به ظاهر کاستی سرچشمه بگیرد. مثلاً کودکان چندماهه نمی‌توانند راه بروند و حتی در سنین پایین‌تر، بی‌حرکت‌تر بر جای خود می‌مانند که ممکن است به نظر یک ضعف بیاید. در حالی که برای نگاه کردن به تصویرهای کتاب، می‌توان از این به ظاهر ضعف، به عنوان یک فرصت مناسب استفاده کرد و کودک را با تماشای کتاب سرگرم ساخت.

چگونگی و شرایط کتابخوانی با بچه‌های زیر دو سال

در کتابخوانی با بچه‌های کوچک، همواره باید به این نکته توجه داشته باشیم که قرار نیست به آن‌ها آموزش مستقیم بدهیم یا کتاب را به آن‌ها تحمیل کنیم. هدف، تقویت توانایی‌های آن‌هاست برای ارتباط با کتاب، کتابخوانی در آینده، لذت بردن از کتاب و احترام به آن.

نقش محیط نیز در کتابخوانی از بدو تولد بسیار مهم است؛ چه محیط انسانی دور و بر بچه‌ها، یعنی کتابخوان بودن اطرافیان، چه وسایل و ابزاری که در محیط زندگی وجود دارد و می‌تواند در کتابخوانی بچه‌های کوچک به کار گرفته شود. شیرخواران وقتی سیر و تمیز هستند و خواب‌شان نمی‌آید، بهترین وقت استفاده از کتاب را دارند و وقتی به دلیل عدم امکان خریدن یا راه رفتن، نمی‌توانند دنیای اطراف خود را گسترش و تغییر دهند، بهترین فرصت را دارند که این گستردگی و تغییر، به شکل کتابخوانی به سراغ‌شان برود.

به عبارتی، به جای این که آن‌ها به تماشای محیط بروند، محیط به صورت تصویرهای کتاب، به سراغ آن‌ها می‌آید. وقتی کودکان نمی‌توانند حفر بزنند، طبیعی است که نباید منتظر عکس‌العمل کلامی آن‌ها برای اعلام خستگی از یک کتاب یا عدم آمادگی آن‌ها برای ادامه کتابخوانی باشیم. در این باره، دستورالعمل خاصی وجود

ندارد که چه ساعتی یا چه مدتی برای آرایه کتاب به شیرخواران مناسب است. تشخیص میزان آمادگی یا خستگی آن‌ها با بزرگ‌ترهایی است که رابطه‌های عاطفی و نزدیک‌تری با آن‌ها دارند. این بزرگ‌ترها به سادگی متوجه این موضوع می‌شوند و کتابخوانی را با توجه به آمادگی خردسالان، شروع می‌کنند و با درک خستگی آن‌ها به پایان می‌رسانند. زمان مناسب برای ورق زدن کتاب یا تغییر محرک‌های غیر کتابی نیز به همین تشخیص و توانایی ارتباط با کودک خردسال بستگی دارد.

بهترین وضعیت قرار گرفتن نوزادان و شیرخواران برای دیدن کتاب، راحت‌ترین وضع آن‌هاست. برای مثال، حالت خوابیده به پشت یا پهلو، برای نگاه کردن به کتاب، وضعیت خوبی است. همین‌طور حالت نیمه‌نشسته و درازکشیده در آغوش مادر نیز موقعیت مناسبی برای کودک است تا کتاب به او آرایه شود. مهم این است که در همه حال، کودک راحت باشد و بتواند رابطه و پیوندی با مادر یا شخصی که می‌خواهد به او کتاب نشان دهد، برقرار کند و به این ترتیب، هنگام دیدن کتاب نیز از نظر عاطفی ارضا شود.

از آن‌جا که شنیدن در کتابخوانی، از بدو تولد، به عنوان مکمل دیدن و حتی فراتر از آن عمل می‌کند، خانواده و مربی باید به فکر تقویت محیط شنوایی او نیز باشد. بچه‌های خیلی کوچک باید ضمن دیدن، بشنوند؛ حتی بدون دیدن هم باید بشنوند. مگر نه این که شنیدن لایه‌های اولین برخورد کودک با ادبیات مخصوص خودش هست؟

نوزادان با گوشی کامل یافته‌تر از چشم، پا به جهان هستی می‌گذارند. چگونگی و میزان شنیدن، بحثی دیگر است. مهم این است که صدای مادر، از صدای قلب او گرفته تا کلام موزون و ملایمش، شیرین‌ترین محرک شنوایی برای نوزاد به حساب می‌آید. هم‌چنین، هر صدای ملایم انسانی و نوای

مناسب و دلنشین موسیقی نیز می‌تواند محیط شنوایی او را مطلوب‌تر کند. اما کتاب‌های نوزادان و شیرخواران، به ویژه در مراحل اول، مثل کتاب‌های بچه‌های بزرگ‌تر، خود به خود و قایم به ذات، حاوی یک خط داستانی یا موضوع خاص نیستند که بتوان هم‌زمان با نشان دادن‌شان، آن‌ها را خواند یا تعریف کرد. پس تا آن‌جا که ممکن است، مادر و اطرافیان نوزاد و کودک شیرخوار باید با قرار دادن کودک در موقعیت مناسب خواندن، برایش شعرهای آهنگین و ساده زمزمه کنند. به تدریج که کودک بزرگ‌تر می‌شود، می‌توان علاوه بر کلام آهنگین، از کلامی قصه‌گونه نیز بهره جست.

برای کمک به والدین در شعرخوانی و قصه‌گویی، دفترهای پارچه‌ای و دستمال‌هایی که روی آن‌ها شعر و قصه نوشته شده است، در نظر گرفته‌ایم. بزرگ‌ترها هنگام کار با نوزادان و شیرخواران، می‌توانند این دفترها یا دستمال‌ها را روی دست یا پای خود بیندازند و در حالی که همه حواس خود را بر کودک و کتابخوانی متمرکز کرده‌اند، گاه‌گاه در خواندن شعر و قصه، به آن نگاه کنند و به این ترتیب، به حافظه خود یاری رسانند. این کتاب‌ها یا دستمال‌ها چون خش‌خش نمی‌کنند و از رنگ‌های خنثی تهیه شده‌اند، توجه کودک را جلب نمی‌کنند و اختلالی در کتابخوانی آن‌ها به وجود نمی‌آورند و بسیار راحت‌تر از کتاب‌های کاغذی معمولی، به کمک بزرگ‌ترها می‌آیند.

فراموش نکنیم که قصد ما یاددادن شعر به نوزادان و شیرخواران نیست، بلکه می‌خواهیم کلامی آهنگین و زیبا در گوش‌شان زمزمه کنیم. گاه نیز می‌توانیم کودک خردسال را با کتاب مخصوصش تنها بگذاریم یا اجازه دهیم در سکوت، کتابش را تماشا کند و ما فقط در کنارش حضور داشته باشیم. (چگونگی استفاده از موسیقی برای همراهی با کتاب، به فرصت‌های دیگر موكول می‌شود).

اولین گام عملی در کتابخوانی نوزادان، همان طور که گفتیم، استفاده به جا و درست از وسایل خانگی است؛ وسایل معمولی مانند ملافه، پرده، لباس، حوله و غیره، به شرط این که رنگ‌هایی شاد و زنده داشته باشند.

کتاب گردان

این کتاب، تشکیل شده است از یک پایه مناسب که تعدادی مقوا یا رنگ‌ها و برش‌های گوناگون، به آن آویخته شده و امکان ورق خوردن دارد. با هر بار ورق زدن این کتاب، طرح و رنگی نو در برابر چشم نوزاد ظاهر می‌شود. چون این کتاب برای مراحل اول آشنایی با کتاب تدارک دیده شده است، در این مرحله، نوزاد هنوز نمی‌تواند به آن چنگ بزند یا آن را ببیند. این کتاب برای تقویت حس بینایی تدارک دیده شده است و می‌تواند تنوع فراوانی از نظر شکل و اندازه و طرح پیدا کند و برای گروه‌های سنی دیگر نیز مورد استفاده قرار گیرد.

کتاب ظرفی

مادر یا مربی می‌تواند از ظرف‌های طرح‌دار یا بشقاب‌ها و سینی‌های ساده و یا چسباندن عکس‌برگردان‌ها یا نوارهای رنگی روی آن‌ها، به عنوان کتاب‌های ساده و ابتدایی استفاده کند. مهم این است که این کار با توجه به هدف‌های کتابخوانی برای نوزادان و شیرخواران، انجام گیرد.

کتاب فرشی

قالی و گلیم، به شرط این که تمیز باشند، می‌توانند به عنوان کتاب بچه‌های خیلی کوچک، آن‌ها را به کشف‌های ویژه‌ای از طرح‌ها و نقش‌های درهم خود تحریک کنند. کودک چندماهه را می‌توان به شکم روی فرش قرار داد. در این صورت، گل‌های قالی محرک خوبی برای بینایی او محسوب می‌شود. بهتر است بدن کودک کاملاً پوشیده باشد تا پرز قالی به پوست او آسیب نرساند.

انواع کتاب برای کودکان زیر دو سال

انواع کتاب برای این گروه سنی را از دو نظر می‌توان تقسیم‌بندی کرد: یکی از نظر ظاهر و جنس و شکل، دیگری از نظر موضوع و محتوا.

انواع کتاب از نظر ظاهر و جنس و شکل

همان‌طور که در بخش مراحل کتابخوانی دیدیم، مقدمه و زمینه کتابخوانی را می‌توان آماده کردن محیط اطراف نوزاد دانست. استفاده از پارچه‌های رنگی ساده و سپس افزودن طرح‌های مناسب به آن و سرانجام، استفاده از نقش‌های درهم، برای این که کودک شیرخوار خود بتواند به کشف‌هایی در آن دست یابد، همگی ایزاری است برای مراحل مقدماتی آشنایی با کتاب.

محتوای کتاب هر چه باشد، از محرک‌های ساده حسی گرفته تا تصویرهای گویا و مربوط به هم، همه می‌توانند در جنس‌ها و شکل‌های مختلف و در هیأت وسایل گوناگون زندگی، به عنوان کتاب برای شیرخواران و خردسالان ارایه شوند.

فهرستی از انواع کتاب‌ها از نظر ظاهری (شکل و جنس)، نشانه‌تنوع فراوانی است که کتاب می‌تواند پیدا کند. برای مثال، می‌توان از انواع زیر نام برد:

از نظر شکل:

- کتاب گردان
- کتاب فرشی
- کتاب ملافه‌ای
- کتاب لباسی
- کتاب تاشو
- کتاب ظرفی
- کتاب موکتی
- کتاب تشکی
- کتاب پرده‌ای
- کتاب دیواری

از نظر جنس:

- کتاب پارچه‌ای
- کتاب پلاستیکی
- کتاب مقوایی

کتاب موکتی

در آن، دیگر خاصیت محرک بودن خود را از دست می‌دهد.

کتاب لباسی

با افزودن تصویرهای مناسب به لباس مادر یا مربی نیز می‌توان همان هدف کتاب‌های اولیه را در این لباس‌ها ایجاد کرد.

کتاب پرده‌ای

پرده از مناسب‌ترین کتاب‌ها برای بچه‌های کوچک به حساب می‌آید؛ چه پرده‌های رنگی ساده برای مراحل اولیه، چه پرده‌هایی که با ایجاد طرح‌های مناسب روی آن‌ها، به کتاب‌های مناسب برای هر مرحله از سن تا حدود دو سالگی تبدیل می‌شوند. برای این منظور نیز می‌توانیم تعدادی تصویر مناسب، از جنس پارچه یا کاغذ یا مقوا یا هر وسیله و جنس مناسب دیگر، انتخاب و آن‌ها را بر پرده اتاق کودک، به طور موقت نصب کنیم. بعد از مدتی استفاده، بهتر است تصویرها عوض شوند و کتابی دیگر به وجود آورند.

شکل‌های پشت سر هم و چاپ شده بر پرده که تمام سطح آن را بی‌هدف پر کرده‌اند و معمولاً در بازار فراوان دیده می‌شوند، برای مراحل اولیه کتابخوانی مناسب نیستند. در صورت داشتن چنین پارچه‌هایی، می‌توان تصویرهای مناسب را از آن‌ها جدا کرد و در زمینه‌ای ساده، به نحو مطلوب نصب کرد تا برای هدف‌های کتابخوانی، مورد استفاده قرار گیرند.

کتاب تاشو

یکی از شکل‌های متداول کتاب برای بچه‌های کوچک، کتاب‌های تاشو است. این کتاب‌ها با تنوعی که در نحوه ارایه کتاب ایجاد می‌کنند، هم‌چنین با امکان ورق خوردن ساده و راحت خود، می‌توانند بچه‌های کوچک را به کتابخوانی تشویق کنند. بهتر است کتاب‌های تاشو برای گروه‌های سنی نوزاد و شیر-خوار، از جنس پارچه یا پلاستیک‌های بی‌خط باشد.

با استفاده از تصویرهای پارچه‌ای که به پشت آن‌ها چسبک دوخته شده است، می‌توان موکت‌ها را هم طرح‌دار کرد. همان‌گونه که بچه‌ها از گل‌های قالی، به عنوان کتاب استفاده می‌کنند، می‌توانند با طرح‌های ایجاد شده بر موکت‌ها هم ارتباط بگیرند. مزایای این طرح‌ها نسبت به گل‌های قالی، این است که با کنترل و انتخاب ما ایجاد می‌شوند و قابلیت تغییر نیز دارند. اما کشف‌های ویژه از طرح‌های نامشخص که در استفاده از گل‌های قالی یا گلیم دیده می‌شد، در این‌جا کمتر به چشم می‌خورد.

کتاب تشکی

تشک و زیرانداز بچه‌های کوچک را نیز می‌توان با نقش‌های مناسبی، به صورت کتاب‌های اولیه درآورد. این کار تازه‌ای نیست و قبلاً هم انجام شده است؛ منتهی می‌توان این کار را با توجه به برنامه کتابخوانی، هدف‌مند کرد. به عبارتی، ابتدا از تصویرهای ساده و خلوت شروع کرد و تا استفاده از پارچه‌های طرح‌دار مناسب، ادامه داد. تصویرهای ساده اولیه را می‌توان با تکه‌دوزی بر رویه تشک دوخت. بهتر است شکل‌ها از حوزه دید کودک، بزرگ‌تر نباشند؛ یعنی به اندازه‌ای باشد که کودک بتواند در یک بار نگاه‌کردن، همه آن را ببیند و فاصله هر شکل با شکل دیگر، فاصله‌ای کافی و زمینه‌ای مناسب به وجود آورد.

کتاب ملافه‌ای

تبدیل ملافه به کتاب نیز مثل تبدیل تشک یا موکت به کتاب است. از ملافه، گاه به عنوان زیرانداز استفاده می‌شود. گاه ملافه را به لبه تخت و جایگاه خواب نوزاد می‌آویزیم و به این ترتیب، در معرض دید او قرار می‌دهیم. چند ملافه رنگی ساده نیز می‌تواند نوعی کتاب رنگ باشد؛ به شرط این که مرتب تغییر کند و در واقع ورق بخورد. هر نوع محرکی، در صورت عدم وجود حرکت و تغییر

کتاب پارچه‌ای است، اما این نوع کتاب، به ویژه برای بچه‌های زیر یک سال، هنوز نتوانسته است به صورت چاپی درآید و محدودیت‌هایی نیز از نظر طراحی دارد.

در بخش مراحل کتابخوانی، دیدیم که در بیشتر مراحل می‌توان از کتاب پارچه‌ای استفاده کرد. آن‌جا که طرح‌های نامشخص با هدف تحریک حواس، به ویژه بینایی و لامسه مورد نیاز است، به راحتی می‌توان با تکه‌دوزی، کتاب‌ها را طرح‌دار کرد. در جایی که طرح‌های مشخص و ساده مورد نیاز است، باز هم می‌توان با تکه‌دوزی، کتاب‌ها را طرح‌دار کرد. می‌توان با استفاده از طرح‌های موجود در پارچه‌های دیگر و جداکردن و دوختن آن روی صفحه‌هایی از پارچه‌های ساده، به هدف رسید، اما هنگامی که هدف، ارایه تصویری داستان‌ها در کتاب‌های پارچه‌ای است، تا حدی محدودیت کار شروع می‌شود. البته باز هم می‌توان با اندکی ابتکار، از تکه‌دوزی‌های موجود در بازار یا با بهره‌گیری از تصویرهای پارچه‌های دیگر یا کشیدن تصویرهای ساده روی پارچه و سپس بریدن و دوختن آن‌ها به کتاب پارچه‌ای، کتاب تصویری داستانی درست کرد.

چون داستان برای گروه سنی زیر یک سال بسیار ساده و مختصر است، با این روش، می‌توان تا حدی موفق به ساختن این نوع کتاب شد. البته، باید با یاری گرفتن از تصویرگرانی هنرمند و آشنا با این برنامه، به طرح‌های ساده و مناسب برای این کتاب‌ها دسترسی پیدا کرد.

کتاب پلاستیکی

آنچه درباره کتاب پارچه‌ای گفتیم، درباره کتاب پلاستیکی هم صدق می‌کند؛ با این تفاوت که پلاستیک بهترین جنس برای کتاب‌های این گروه سنی نیست. گرچه مزایایی دارد، از جمله قابلیت شست و شوی راحت و آسان. هنگامی که برای تصویردار کردن آن از عکس برگردان یا نوار چسب‌های

کتاب دیواری

از حدود شش هفت ماهگی به بعد که بچه‌ها قادر به تشخیص شکل طرح‌ها و نقش‌ها می‌شوند و به تدریج جزئیات بیشتری را می‌بینند، به تصویرهای گویاتری نیاز می‌یابند. از آن‌جا که دستیابی به تصویرهای گویا و مناسب برای کتاب، از مشکلات خانواده‌هاست، برای جبران این کمبود، می‌توان از کتاب‌های دیواری استفاده کرد. به این ترتیب که چنانچه به کتابی برخوردیم که تصویرهای مناسب و گویایی دارد، حتی اگر برای گروه‌های سنی بالاتر چاپ شده و جنس آن نیز کاغذی باشد، می‌توانیم این کتاب‌ها را بخریم. تصویرهای متناسب را از آن جدا کنیم و بعد با استفاده از این تصویرها، داستان مناسبی بسازیم و طبق روال داستان، آن‌ها را روی مقوا بچسبانیم و به دیوار اتاق نصب کنیم. تصویرها باید در یک ردیف و از راست به چپ، روی مقوا چسبانده شود. برای استفاده از کتاب دیواری، مادر یا مربی باید کودک را در آغوش بگیرد؛ طوری که پشت کودک به سینه او تکیه داشته باشد و با دستش جایگاه مناسبی برای نشستن کودک فراهم کند. در این حالت باید کتاب در ارتفاعی از دیوار نصب شده باشد که کودک به راحتی آن را ببیند. مادر یا مربی باید تماشای کتاب را از اولین تصویر شروع کند. سپس در حالی که به آرامی، کودک را در امتداد داستان پیش می‌برد، داستان را برای او تعریف کند.

کتاب پارچه‌ای

مناسب‌ترین جنس کتاب برای بچه‌های کوچک،

در کتابخوانی با بچه‌های چندماهه، باید خود را آماده رویارویی با امکانات ویژه آن‌ها بکنیم؛ هر چند این امکانات، ممکن است از نوعی ناتوانی یا به ظاهر کاستی سرچشمه بگیرد.

این پل ارتباطی با کتاب کاغذی را نادیده گرفت. برای این منظور، چند کار می‌شود کرد: اول، ساختن بدنه اصلی کتاب از مقوای ضخیم و صحافی ساده و خانگی آن و سپس طرح‌دار کردن کتاب، با توجه به هدف‌های کتاب در هر مرحله. در صورتی که کار با مقوای ضخیم مشکل باشد، می‌توان از روی هم گذاشتن چند مقوای نازک و دوخت اطراف آن‌ها کتاب را ضخیم کرد. باید دقت کنیم که دوختن، مناسب‌تر از چسباندن مقواهاست.

کار دوم، استفاده از کتاب‌های تصویری مناسب و موجود در بازار است (برای مراحل آخر کتابخوانی). به این ترتیب که از یک کتاب تصویری مناسب، دو نسخه تهیه می‌کنیم، سپس تصویرهایی از یک کتاب را که به هم مربوطند و می‌توانند ما را در داستان‌سازی کمک کنند، کنار هم قرار می‌دهیم. در صورتی که به تصویری احتیاج داشتیم که در پشت یکی از تصویرهای مناسب دیگر چاپ شده بود، از کتاب دوم استفاده می‌کنیم. وقتی به این ترتیب، تصویرها را کنار هم قرار دادیم (چیزی شبیه کتاب دیواری)، آن‌گاه هر تصویر را روی یک صفحه از بدنه مقوایی که قبلاً آماده کرده‌ایم، می‌چسبانیم. به این ترتیب، یک کتاب تصویری مقوایی خواهیم داشت. البته، این

رنگی استفاده می‌شود، این قابلیت نیز ضعیف می‌شود. در ضمن، لبه‌های آن هرگز به اندازه پارچه نرم و انعطاف‌پذیر نیست. استفاده از زمینه رنگی نیز در این کتاب‌ها کمتر امکان‌پذیر است؛ چون رنگ‌هایی که برای رنگین کردن پلاستیک استفاده می‌شود، قابل اطمینان و بی‌خطر نیستند.

البته، این نوع کتاب‌ها در جاهای دیگر دنیا، با استفاده از رنگ‌های بی‌خطر، تولید شده است. اما طرح‌های آن معمولاً برای بچه‌های حدود یک و نیم تا دو ساله و بالاتر است که علاوه بر عدم تناسب سنی و فرهنگی با کودکان زیر دو سال ما، معمولاً بسیار گران نیز هستند.

کتاب مقوایی

هنگامی که کودک بتواند از کتاب مقوایی استفاده کند، رفته‌رفته می‌تواند برای استفاده از کتاب‌های کاغذی نیز آماده شود.

کتاب‌های مقوایی، مثل کتاب‌های پلاستیکی، برای گروه‌های سنی بالاتر از یک و نیم و دو ساله، بسیار تولید شده و مزایای آن‌ها این است که به راحتی پاره و خراب نمی‌شوند و با استفاده از امکانات چاپ، می‌توانند تنوع فراوانی از نظر تصویر و رنگ داشته باشند. با وجود این، برای سنین پایین‌تر از دو سال، کمتر تهیه شده‌اند و نمونه‌های موجود نیز از نظر فرهنگی با زندگی کودکان ما کمتر ارتباط دارند و در هر حال، بسیار گران هستند. برای رفع نیاز گروه سنی موردنظر ما، تا وقتی که برنامه کتاب برای بچه‌های زیر دو سال شکل عام‌تری به خود بگیرد، بد نیست دست به کار ساخت کتاب‌های مقوایی هم بشویم؛ چون نمی‌توان از داشتن کتاب‌های مقوایی محروم ماند و

در کتابخوانی با بچه‌های کوچک، همواره باید به این نکته توجه داشته باشیم که قرار نیست به آن‌ها آموزش مستقیم بدهیم یا کتاب را به آن‌ها تحمیل کنیم.

مستقیم نیست.

بعد از این مرحله، کتاب‌ها می‌توانند دارای خط داستانی شوند. داستان‌ها باید از بسیار ساده و دارای یک نکته یا یک فراز کوچک شروع و به داستان‌های معمولی نزدیک شوند.

شعر نیز از ابتدا تا انتها می‌تواند کتاب‌های این گروه سنی را همراهی کند (با کمک کتاب‌های شعر مادران و دستمال‌های شعر).

موضوع‌های اطلاعاتی، علمی بسیار ساده و سایر مطالب غیرداستانی، البته با روایتی داستان‌گونه، می‌تواند محتوای کتاب برای بچه‌های بالای یک سال را تشکیل دهد.

با استفاده از شعر و داستان و حرف‌زدن عادی و مخاطب قرار دادن کودک، بدون استفاده از کتاب هم می‌توان محیط شنوایی و عاطفی او را برای کتابخوانی در آینده، غنی کرد.

کتاب به هیچ‌وجه با کتاب‌های مقوایی که در بازار کتاب تولید می‌شوند، برابری نمی‌کند. با وجود این، تا مدتی که ابزار موردنیاز ما با تولیدخانگی در دسترس بچه‌ها قرار می‌گیرد، می‌تواند جای خالی کتاب مقوایی را پر کند.

انواع کتاب از نظر موضوع و محتوا

همان‌طور که دیدیم، کتاب برای مراحل اول کتابخوانی، فقط جنبه محرک حواس دارد. سپس علاوه بر تحریک حسی، کمک به دقت حواس، تمرین حرکات ماهیچه‌ها، به ویژه ماهیچه‌های چشم و به تدریج ماهیچه‌های دست و هماهنگی بین چشم و دست نیز مورد توجه قرار می‌گیرد. در قدم‌های بعدی، محتوای کتاب‌ها را تصویرهای گویا و مشخص از محیط اطراف نوزاد و چهره انسان تشکیل می‌دهد که با حرف‌زدن و توضیح مادر، می‌تواند گویاتر شود. البته، باید توجه داشته باشیم که هدف هیچ‌یک از این کتاب‌ها، آموزش

توضیح و پوزش

در شماره ۲۹ پژوهشنامه در پانویس تصویر صفحه ۱۰۷ نام تصویرگر منظومه لی‌لی‌لی‌لی حوضک (سروده م. آزاد) مرتضی زاهدی عنوان شده، در حالی که تصویرگر آن تصویر آقای بهمن دادخواه است. از آقای دادخواه و خوانندگان پژوهشنامه عذر می‌خواهیم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی